

Székely Ilona

Előszó

Székely Ilona: Szilánkos álmok
Putty Lia, a némafilmsztár élete

Zöld koronás faóriások, szétterülő fűszőnyeg, bágyadt napfény, szertelen madárdal. Itt, Manhattan belvárosától alig negyven kilométerre, a New York-i Ferncliff temetőben lelt végső nyugalomra Putti Amália, a nyugtalan természetű magyar színésznő, akit az 1920-as években Berlinben, majd New Yorkban és Hollywoodban Lya de Putti néven ismert meg a közönség.

A hűvös márványlap alatt Lya de Putti olyan emberek közelében pihenhetett, mint Judy Garland (egészen 2017-ig, amíg a lánya, Liza Minnelli kérésére át nem helyezték a hamvait Los Angelesbe), a színésznő Joan Crawford, a táncos és koreográfus Michel Fokine, a zenész Cab Calloway vagy éppen Bartók Béla, akinek koporsója csak 1988-ban került vissza Magyarországra.

A sírkert art deco stílusú mauzóleuma olyan, mint egy kis erődítmény, amelyben lőrések és figyelőállások helyett urnafülkék, kripták, valamint színpompás üvegablakok sorakoznak. Az 1-es blokk D fülkéjének E alkóvjában, a 31. számú síremléken, a márványtáblán mindössze ennyi áll: Lya de Putti 1899−1931. Középen kis kereszt. A sírhelyet annak idején a gazdag bankár és műgyűjtő Walter Blumenthal vásárolta tragikusan fiatalon elhunyt kedvesének.

De a kőbe vésett betűk alig árulnak el valamit Putti Amáliáról. Nem tudják elmesélni, hogy Lya de Putti egy előkelő nemesi család gyermeke volt, és hogy szolgabíró férjét, kényelmes életét és két lánygyermekét hagyta el azért, hogy megvalósítsa élete álmát: hogy színésznő legyen belőle Pesten, majd ünnepelt filmsztár az egész világon. A korszak leghíresebb rendezői forgattak vele: Joe May, E. A. Dupont, Murnau, Arthur Robison és D. W. Griffith. Erotikus kisugárzásával, fénylő fekete szemével és egzotikus megjelenésével a húszas évek csábító és öntörvényű nőideálját testesítette meg. A Berlinben forgatott, elsöprő sikerű *Varieté* című film – amelyben a későbbi Oscar-díjas Emil Jannings partnere

volt – hozta el számára a világhírt. A néma betűk tapintatosan hallgatnak arról is, hogy Lya halálát egy apró csirkecsont okozta, amely megakadt a torkán, és életét már az operáció sem menthette meg. (Még a sírján lévő születési évszám is hamis, mivel Amália 1896-ban született az olasz származású császári és királyi százados, Putti Gyula báró és Hoyos Mária Rozália Kamilla grófnő legkisebb gyermekeként. Ez a tévedés azonban megbocsátható, hiszen a színésznők mindig letagadtak pár évet az életkorukból.)

Lya de Putti, vagy ahogy Magyarországon nevezték, Putty Lia nevét az elmúlt évtizedek alatt szinte teljesen elfelejtette a magyar közönség. Hollywoodban vagy Berlinben ma sokkal ismerősebben cseng a neve, mint Budapesten, vagy bárhol máshol a szülőhazájában. (Gondoljunk Damien Chazelle Hollywoodról szóló, 2022-es, *Babylon* című filmjére, amelyben a főszerepet alakító Brad Pitt feleségét Putti Olgának hívják, aki hisztériás rohamokban tör ki, annyira hiányzik neki Budapest.)

Az utóbbi években azonban a filmtörténészek és a filmrajongók is kezdik felfedezni az aranyló húszas évek botrányos életű és különleges tehetségű filmcsillagát. Az archívumok számos némafilmet digitalizáltak és restauráltak, ezért az egykori sztárok a filmklubokban, klasszikusfilm-fesztiválokon vagy a számítógép és a tévé képernyőjén újra teljes fényükben ragyoghatnak.

A magyar származású díváról még életében Váró Andor (alias Harsányi Zsolt) írt a Színházi Élet hasábjain egy karrierregényt, melyet a lap folytatásokban tárt az olvasók elé. Ezt a színésznő által „diktált" művet 1928-ban egy karcsú kötetben ki is adták.

Albert J. Guerard amerikai író, a Stanford Egyetem professzora még egyetemistaként Lyáról írta élete első novelláját (*Tél Davosban*), mellyel fődíjat nyert egy irodalmi pályázaton. Ez a siker erősítette meg el-határozásában, hogy íróvá váljon. Albert J. Guerard 1925 telén, tízévesen találkozott a svájci üdülővárosban a fénylő szemű, kacér színésznővel, akibe ugyan még kisfiúként, de egész életére beleszeretett. Később számos művébe beleszőtte ennek a gyerekkori találkozásnak az emlékét.

Az egyik legalaposabb kutatást Putti Amáliáról egy Johannes Zeilinger nevű német orvos végezte, aki annyira rajongott Lyáért, hogy máig az ő egykori berlini lakásában él (Rauchstrasse 8.), és rengeteg tárgyi emléket, plakátot, fényképet és egyéb személyes holmit gyűjtött össze az imádott díváról, majd 1991-ben egy kötetben foglalta össze kutatásának eredményeit.

1992-ben Peter Herzog fotográfus és filmtörténész Romano Tozzival közösen adott ki New Yorkban egy könyvet (*Loving life and not fearing*

death), amelyben megkísérelte bemutatni a színésznő életének főbb eseményeit, filmes pályájának alakulását.

Putti Amália alakját a feminizmus hívei is szívesen idézik fel, hiszen a magyar némafilmcsillag az első asszonyok egyike volt, akik levetették a feudális elveket valló társadalom béklyóit, és a tehetségükre támaszkodva meg merték valósítani önmagukat művészi, tudományos vagy egyéb értelmiségi pályán.

De ki volt valójában Lya de Putti? Milyen érzelmek és vágyak vezérelték, amikor a bizonytalanságot választva elhagyta otthonát? Éretlen, lázadó csitri volt, vagy férfifaló, csábító démon? Kéjvágyó vamp, vagy érzékeny lelkű, sebzett nő, aki egész életében a boldogságot kereste? Miképpen lett az álmos magyar kisváros úriasszonyából világhírű, bálványozott filmcsillag?

Ebben a könyvben ezekre a kérdésekre keresem a választ. A meglévő forrásokat felhasználva eredtem a legkisebb baronesz, az orfeumi táncosnő, majd a világhírű díva nyomába. Ahol nem tudtam megalapozott tényekre, konkrét dokumentumokra támaszkodni, ott a képzeletem segítségével egészítettem ki ezt a regényes életrajzot. A némafilmeken, nemzetközi és hazai szakirodalmon, valamint a korabeli újságcikkeken kívül igazi kincshez jutottam, amikor találkoztam és barátságot kötöttem Putty Lia dédunokájával, a Kanadában élő Kálmán Mónikával, aki a családi archívumból rendelkezésemre bocsátotta az összes általa megőrzött dokumentumot, köztük kézzel írott leveleket, naplót, fényképeket.

Putti Amália viharos gyorsaságú és óriási ívű karriert futott be a némafilmek világában, miközben időnként reménytelenül szerelmes, kétségbeesett és boldogtalan volt. Megőrültek érte a férfiak, lelke mélyén mégis magányos maradt. Életét és halálát ma is legendák övezik.

Írás közben számomra életre kelt. Varázslatos volt vele az út.

Székely Ilona: Szilánkos álmok
Putty Lia, a némafilmsztár élete
Athenaeum Kiadó, 2025.